

Erdészeti gyűjtemények XIV.

A fakitermelés kézi eszközei

A fakitermelés kézi eszközeit évezredek óta használja az emberiség a fák kitermelésétől azok darabolásáig. A fakitermelés munkafolyamataihoz a hosszú időszak alatt sokféle eszköz alakult ki, amelyek egy részét napjainkban is használjuk. Ugyanakkor rohanó világunkban, a technika gyors fejlődésével számos eszköz gyorsan elavulttá, majd feleslegessé válik. Pedig ezek a régi eszközök sokat tudnak mesélni az értő kutatóknak és gyűjtőknek.

A legősibb, ma is a leggyakrabban alkalmazott, kétkezesnek nevezhető eszközünk a *fejsze*, amely hosszabb fanyélbe illesztett, egyenes, vagy enyhén ívelt élű, ék alakú vasszerszám. Legősibb, kőből készült típusai több tízezer éve kialakultak. Hajdan fegyver és vadászeszköz szerepét is betöltötték. Az első fémbalták rézből készültek, és i. e. V. évezred folyamán jelentek meg az ókori Keleten. Jóval később, a késő vaskorban jelennek meg a ma is megszokott nyéllyukas fejszék. A fejszék feje jó minőségű acélból készült, míg nyélnek a leggyakrabban gyertyánt, illetve kőris és akác fáját alkalmazták. A nyél kézben tartott végét bunkószerűen vastagbbrá hagyták, hogy sújtáskor ne csússzon ki a kézről. A régi időkben olykor mintákkal díszítették a fejszenyeleket.

A *balták* a fejszékhez hasonló kialakításúak, de rövidebb nyéllel készülnek, ezért ezek egykezes szerszámok, amelyekkel kisebb erőt tudunk kifejteni. Napjainkban inkább tűzifa hasogatására, gyújtós aprítására használjuk. Az előzőekhez hasonló, szintén ősi kézi eszközök a *bárdok* és a *szekercék*, amelyek széles, egyenes pengéjű vasszerszámok. Inkább a fa durva megmunkálására használták. A bárdok hosszabb nyelűek, a szekercék rövidebb nyelű, egykezes eszközök.

Hasító balta az 1800-as évek végétől

A fejszék, balták, bárdok és szekercék régen a fakitermelés és az elsődleges famegmunkálás meghatározó eszközei voltak. Ma inkább mint segédeszközöket használjuk.

Régi típusaiként lehet gyűjteni felhasználási mód szerint, vagy akár gyártók szerint is. Az utóbbiak számára fontosak a fejbe maratott különleges gyártói emblémák. A sok száz embléma közötti eligazodásban segít *Recska Endre* okleveles faipari mérnök könyve, aki összegyűjtötte, és rendszerezve közreadta az Osztrák–Magyar Monarchia, illetve Magyarország területén 1876–1945 készült famegmunkáló eszközök több mint 1200 számszámát, azaz védjegyét. Néhány megszállott gyűjtő akár több száz darabos gyűjteményükkel rendelkezik.

Hajdan, az 1900-as évek elején az egyik leghíresebb magyar kovácsüzem a szentendrei „*Csoknyay*” volt, az innen kikerült szerszámok Európa-szerte híresek és keresettek voltak.

Szintén évezredek óta használja az emberiség a *fűrészeket*, amelyek olyan sokélű szerszámok, amelyet kézi mozgással működtetnek. Részai a fűrészlap a fogakkal és a fogantyú.

Faragó bárdok és díszített fejszenyel az 1800-as évek végétől

A díszített fejszenyel részlete

Capin, tolokéregző és faragó bárd az 1800-as évek végétől

A Királyhalmi Erdőőri Szakiskola jelzőbaltája

A felhasználás függvényében különböző fogazásúak lehetnek. A leggyakoribb fogtípusok: *folyamatos háromszög fogazat*, *megszakított háromszög fogazat*, *M-fogazat*, *EZH-fogazat*, *gyalufogazat*, *lándzsafogazat*.

A fűrészeket sokáig a fák darabolására használták. Később egyre nagyobb szerepet kaptak a fák döntésénél is. A kézi fűrészek gyártása igen speciális anyagokat és gyártási technológiát igényelt. A fűrészek formái és funkcionális változottsága legalább olyan széles skálájú, mint a gyaluké. A gyűjtők számára itt is fontosak a lapokba maratott különleges emblémák, amelyek között Recska Endre munkája segít eligazodni

Számos további kézi eszközt használtak a fakitermelések során elődeink, amelyeknek nagy része még napjainkban is használatos.

A *döntővilla* vékonyabb átmérőjű fák döntésirányítására alkalmas, két, 5–10 cm hosszú, acéltüskével ellátott, 2–3 méter nyélhosszúságú eszköz.

A *rönkfordító* egy kb. 1 m hosszú, vastag fanyélre szerelt kinyitható vashorog. Fennakadt fák levételére és rönkök forgatására használható.

A *capin* egy kb. 1 m hosszú hajlított végű fanyélre fixen felerősített kovácsoltvas horog, amely tompaszögben csatlakozik a nyélhez. Vastagfa forgatására, anyagmozgatáskor a faanyag irányítására, darabolásnál a fa megemelésére használható.

Duplakacor az 1800-as évek végétől

A királyhalmi jelzőbaltá fa bütűjébe ütött jele

A *kézi borgok* különböző kialakítású, fogantyúval ellátott, hegyes horogban végződött eszközök, melyeket a rövid, 1 méteres választékok mozgatásánál használnak. Régi típusaik bizonyára keresettek a gyűjtők körében.

A *kéregzövasat* a faanyag felkészítésére használták. 1,0–1,2 m hosszú nyélre felerősített trapéz alakú, hajlított, éles végű acéllemez, amellyel toló mozdulatokat végezve kéregezték.

A *kacor* fanyelű, rövid, görbe pengéjű kés, amit az erdészek a fák választékolására használtak és olykor használnak napjainkban is.

Még néhány évtizede is használták elődeink a *számozó korongot* és a *jelölőkalapácsot*. A számozó korong egy vasból készült, korong alakú fejkiképzésű kalapács. A korong peremén 0-tól 9-ig számok találhatóak. Az iparifák bütűjére ezzel ütötték be a faanyag méreteit, azaz a hosszát, az átmérőt és a köbtartalmat. Sokféle kialakítású, számos gyártó által készített korong létezik.

A jelölőkalapács segítségével a faanyag származását igazolták a régi időkben. A faanyag bütűjére beütött jellel igazolták, hogy a faanyag honnan származik.

A fakitermelés régi eszközeinek felkutatása, megőrzése a jövőnek, napjaink szakembereinek és gyűjtőinek a feladata. Ezekből az eszközökből is rendkívül látványos gyűjteményeket lehet kialakítani.

Szöveg és kép: **Andrési Pál**, okl. erdőmérnök

Számozó korong